

Kibontani egy metaforát (mint gyászlobogót...)

1990 januárjában a megújuló *Korunk* új főszerkesztője, Kántor Lajos azzal bízott meg, hogy én köszöntsem a folyóirat lapjain a 60 éves (1930. február 3-án született) Csoóri Sándort, miután egy szerkesztőségi megbeszélésen „A hatlábú pegazus lovasa”-ként emlegettem őt. „Tessék ezt a metaforát kibontani! Holnap reggelre várlak a kézirattal” – bocsátott el. S másnap reggel átnyújtottam neki azt, ami a *Korunk* 1990/1-es számában meg is jelent, és lehetetlen most szomorúan és lehajtott fővel – azt a mindmáig érvényes megfogalmazást – nem idéznem belőle:

„Régen volt, hogy Illyés Gyula *Bartók* című versében így kesergett: „Picasso kétorrú hajadonjai, / hatlábú ménjei / tudták volna csak eljajongani, / vágatva kinyeríteni, / amit mi elviseltünk, emberek, / amit nem érthet, aki nem érte meg, / amire ma sincs szó s tán az nem is lehet már” – mert íme, hogy lehet, íme, hogy van, éppen ama hatlábú ménnek egyike lovasának, Csoóri Sándornak szava.

A testamentumi bűn és fegyverek idején, végsőként erdélyi magyarként, ezért olvastam újra meg újra verseit és esszéit, hiszen már a „Miért és kiért kész elherdálni magát annyi lélek, amikor a szolgaság nyugós rácsodálkozása sem kell?” kérdése idején is tőle tudtam, hogy a kisebbségi lét mint metafora jelentős mértékben meghatározza a nemzettudatot is, magával hozva az állandó fenyegetettség, az egzisztenciális bizonytalanság és a szükségszerű alulmaradás nyomasztó sztereotípiáit. S abban sem kis része volt, hogy nem mondtunk le arról, mit nem veszítettünk el, a karamazovi háromságról s emberre-ítélségünk jussáról, a szabadságról.

Hogyan maradhatott volna hát a Grúziától Amerikáig vállára vetett erdélyi ereklyeként kapott és viselt tarisznyában mindaz, ami immár az emberiség gravitációs tér- és időrabságának magyar nyelvű kordokumentuma, ha már abban a zámolyi hamubasúlt pogácsa sem fért?! Hogyan maradt volna láthatatlan a homlokát érettünk is kitörő verejtek s a szeméből serkenő vér, elszántságának fedezete, amikor úgy bánt szavaival, akár a nyája ösztönében bízó pász-

tor?! Kitiltott szelek cimborájaként is mindvégig tette ezt a nemcsak öngazoló, de jelképi erőként is viselt gesztust. Sikerral vagy kudarcral mit sem törődve. Mint aki azt is tudja: a történelmi pillanatok mérlege is csak akkor billen, ha akad elég ember, aki úgy érzi, hogy ő az, avagy ő az egyetlen, aki fordíthat a dolgok menetén. S ha hatalmi pozícióba kényszerítenék, csakis úgy tenne, mint Che Guevarra: egy szemmel ellenőrzött, pangó társadalom óvó biztonságát maga mögött hagyva, a valóságtól nem félve, annak kérdőjelei elöl ki nem térve végig-gondolná, ha kell, akár önmaga ellen, a kérdező világot. Nem egy sajátos és felmentő eudaimonológiát, de kiküzdve egy átfogó hitet, közösségi sorsban, történelemben élve, s egy sokszor próbára tett nemzet életének helytállásra készítő konok, kevély dacát, a mégis etikáját emberi morállá, a veszélyeztetett emberiség krédójává téve, kint jár a végeken, a fenyegetettségben, a válaszokat váró távoli széleken, Európa viharzónáiban, „keresni olyan mondatokat, melyek megváltoztatják igazságaimat, féligazságaimat, s elvezetnek azokhoz a mondatokhoz, melyek Közép-Európa egymásba kapcsolódó jövőjét rejtegetik; el azokhoz a mondatokhoz, melyeket másokkal együtt ejthetek ki teljes érvénnyel”. S ugyanakkor: „Tűfok portása, hazák házmestere nem leszek! Nem kell a söprű, a kulcs, a hatalom, a megbízatás; a legendák véres ingét csiptessék föl a diófára.” Mely alatt tán éppen Berzsenyi hümmögött tünődve!

Hányszor volt egyedül bátorsága büntudat nélkül bevallani, hogy semmi sem nagyobb és fájdalmasabb, mint a vágy a fel nem dúlható, emberi szülőföld után – bár a kitágult világ hívó, üzenő lehetőségeit is mind fájóbban érzi. Jeszenyinnek volt ez ennyire meghatározó gondja. S a költő ilyenkor, akár a cseresznyefák sebéből ivó rigó, az árva kút vizébe pillant, és nyomában hószakadás, és benne átszellemült fájdalom – mert valaki mindig üzen. „Talán a legelső isten [...], talán halott anyám a kitavaszkodó földből” –, s hogy változtatni akar egyvégtében, „húzva testemet magam után sirályvonalban, mint a füstöt”, lépéseit láthatatlan gyökerek kísérik a földben, s madarak vágynak olyankor az égben ugyancsak füstként veszni el...

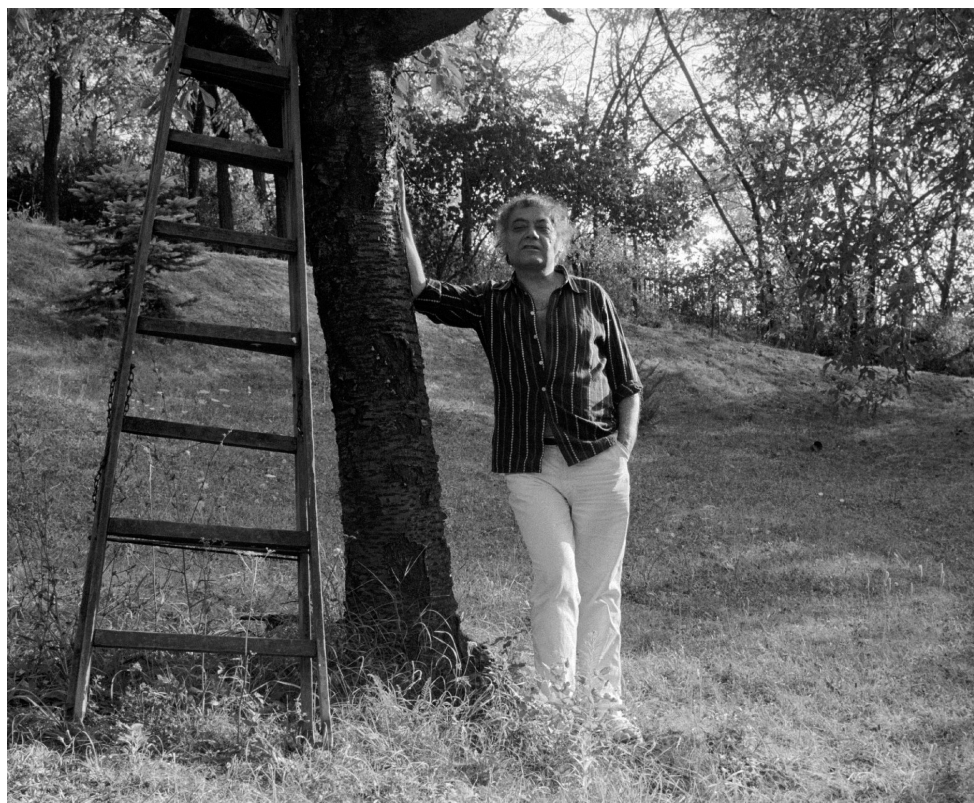
Hát ezért mondhattam költészetére, akár az először megpillantott, izmait mutogató tengerre: Ilyen! (miközben mögöttem lombok borultak a sótalan szélbe). Ilyen! – mert nem a költészet vívómestere ő, de kereső szemű és csalhatatlan ösztönű íjásza, ki bármikor Picasso hatlábú ménjére pattan, s a vágató ihlet minden tartásából pontosan röppenti nyilát, avagy olyan magasra tartja a szerelem és halál egymásra ácsolt keresztjét, hogy minden szerelmes verse maga a szerelem, és minden siratója maga a halál! S úgy áll a szavaiba öltözött igazság, akár hiúz kandúr szemében a dómi láng, és indulata forrásvizében úgy rugaszkodik az a fénylő gerincű kék alak – ki a lényeg rejtőzködő ragadozója –, hogy a benne rostokoló tér vérzi át idejét az evidencia merénylő pillanatában; és mi a szép szó erkölcsét, az érv és tagolt kifejezés hitét s a megfogható elevenség szeretetét kapjuk.”

1992 februárjában Csoóri Sándorral és Szócs Gézával együtt tartottam a Komáromban megrendezett Janics Kálmán-émlékünnepségre. S az esztergomi

hídon áthaladó kocsí ablakából kitekintve, Csoóri Sándor hátrafordulva sóhajtott: „Látjátok? – milyen fekete ma a Duna, akár egy gyászlobogó. Kár, mert nem a vízmennyisége, hanem folyásának iránya a jó. Az a jó Duna-ösztön, arra volna szükségünk nekünk is.” Duna-ösztön? – kaptam fel a fejem. Ezt, egy jó beszélgetésben, akár ki is bonthatnánk. „Az lesz a jó, ha kibontjuk!” – válaszolta. S még aznap este egy Duna-parti beszélgetésben el is kezdtük, s napokkal később fejeztük be. De ez a „kibontó” beszélgetés – a rendszerváltoztatás után is „éber cenzúra” miatt – csak húsz évvel később jelenhetett meg a kolozsvári Korunkban, immár nyolcvanadik születésnapjára.

Akkor este a minduntalan megbámult Duna valóban fekete méltósággal hullámozó víztükre, mintha erősen vergődő szélbe kívánczozott volna. Akár egy történelmi gyászlobogó! Ma már tudom – több mint negyedszázaddal megkésves – hogy kiért!

Csoóri Sándor meghalt! Jóvátehetetlenül!

Csoóri Sándor esztergomi kertjében (fotó: Malnár Edit, 1990)